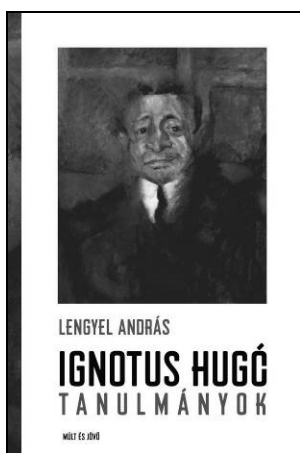

SZÉCHENYI ÁGNES

Szellemi vezérből szellemi bérmunkás

LENGYEL ANDRÁS: *IGNOTUS HUGÓ-TANULMÁNYOK. MODERNIZÁCIÓ A PALLÉROZÓDÁS ÉS A BARBARIZÁLÓDÁS SODRÁBAN*

Múlt és Jövő
Budapest, 2020
560 oldal, 4900 Ft

Feltétlenül minősít egy könyvet, ha megjelenése után már röviddel reflektál rá a kritika. Számít, melyik fórum ad a visszhangnak helyet, s az is, ki szól a munkáról. Az *Ignó Ignó-tanulmányokra* a liberális közvéleményt hatékonyan orientáló *Élet és Irodalom* azonnal felhívta az olvasók figyelmét. Egész oldalt osztott meg egymás között Radnóti Sándor és Takáts József. Méltán.

A vastos könyv azonban mégsem monográfia, hanem tanulmánygyűjtemény. Aki tanulmányt ír, annak csak sejtései vannak, írja könyve előszavában Lengyel András, s minden megírt, elkészült tanulmány befolyásolja őt a következő megírásában. A monográfia tudományos értéke mindig magasabb, létrejöttéhez azonban rengeteg előmunka szükséges. Ignó Ignó munkássága pusztán a mennyiségi mutató tekintetében – Lengyel András felmérése szerint – öt számjeggyel írható le. Ehhez képest – az internetes antikváriumok egykorú kínálatát figyelmen kívül hagyva – egyetlen szövegkiadásunk van, a Komlós Aladár által 1969-ben közreadott, válogatott írásait tartalmazó gyűjtemény. Átfogó kötet volt a maga korában, fontos szövegeket emelt ki az életműből, de még e nembem sem teljes. (Analogiája ennek az Ignó Ignó-válogatásnak a Schöpflin-gyűjtemény, ugyancsak Komlós Aladártól. Fontos könyv, de részben korlátozta a Schöpflin-értést, mert rögzített egy képet, évtizedekig nem ment más az életmű nyomába.) *Emma asszony leveleit*, Ignó Ignósnak *A Hét*-ben megjelent női szerzőt imitáló írásait 1985-ben adta közre a Magvető, majd a Múlt és Jövő állított ki egy kötetet Ignó Ignó pszichoanalitikus vonatkozású írásából, legutóbb *A Hét* receptpályázatára érkezett küldeményeket adta közre a Kortárs Kiadó és az OSZK. Maga Ignó Ignó törekedett volna egy öt-hat kötetes életmű-válogatásra, de London bombázásakor az akkor már két évtizede emigrációban élő kritikus

által összeállított kéziratanyag megsemmisült. A szövegkiadás munkáját azonban az irodalomtudomány magára kell vállalja, halaszthatatlan feladat volna legalább az elektronikus Ignotusbibliográfia, leveleinek gyűjteménye és maga a szövegkiadás. Rengeteg, a monográfiához nélkülözhetetlen „előmunkát” végzett el Lengyel András, többek között cikkek sokaságát hívta elő napilapokból, itthonról és az idegen államhatárok mögé került magyar országrészekből. Ezeket meg is vizsgálta, s ez a csoportosított anyagokra vonatkozó elemzés nagyban előre is vitte az Ignotus-kutatást. Tegyük hozzá, Ignotusnak valójában mindössze két jeles kutatója van: Angyalosi Gergely és Lengyel András. (Megér egy megjegyzést a kötet címe. Angyalosi Gergelynek az impresszionista kritikát Ignotus működésén át vizsgáló kötete az *Ignotus-tanulmányok* címet viseli (2007). A kötetről anno Lengyel András írt kritikát, némi elégedetlenséggel. Az esztéta, azaz az életrajzzal és a társadalomtörténeti kontextussal érintőlegesen sem foglalkozó Angyalosi Gergely kritikátörténeti munkát írt. Lengyel András kifogása a munkával szemben egy kérdésben fogalmazódott meg: „az a szövegtörzset, amelyet [Angyalosi] az Ignotus-életműből kiválaszt és értelmez [...] mekkora és milyen súlyú? Másképpen kérdezve: reprezentálja-e az egész életművet? Vagyis e szövegtörzset elegendő-e az életmű releváns értelmezéséhez?” Lengyel András könyvének címe értelmezhető eleve vitapozícióként. Az Ignotus Hugó összetétel ugyanis a valóságban nem létezett. A Hugó csak az eredeti családnévhez, a Veigelsberghez kapcsolódott. De e mellett a két név mellett tucatnál több álnevet használt Ignotus, mint ezt Lengyel András feltárja és értelmezi. Az, hogy egy nem létező névkapcsolatot címmé emel, a kétféle megközelítés összekötését hangsúlyozza.)

Az elkészült hatodfélszáz oldalnyi tanulmány a pálya szakaszai szerint is, tematikában is nagyjából-egészéből leképezik a teljes pályát. Lengyel András munkája szerkezetét az időrend alakítja, noha időnként kilép a maga szabta rendezőelvből, így került a több évtizedes emigrációs pálya elemzése mögé az 1921-es Babits-regény, a *Timár Virgil fia* azonosító-elkülönítő elemzése, Ignotusra alakjának Vitányi Vilmosra kopírozása. Finom módszertani distinkciója, hogy a regényalak és a (filológiai) rekonstrukció egymásra vetítve kirajzolja az egyezéseket, a különbségeket és az össze nem illéseket. Fontos írás – azon túl is, hogy Ignotusnak nem esett jól a regény, amelyben ő is magára ismert –, mert Lengyel közelítésmódját jellemzi. Az életrajzi elemek és a kor (a nemzeti történelem, nemzedéki váltás, urbanizáció, osztály- és réteghovatartozás, asszimiláció) folytonos egymásra vonatkoztatása. A tanulmánykötet fókuszában mindig Ignotus áll, csak éppen a nagytőlencse gyújtópontja különbözik nagymértékben. Hol makrolencsével, egészen közelről világít meg egy-egy témát, mint például mindjárt a kötet élén szereplő tanulmányban „Ignotus Hugó »magántörténetét«”. Itt is látjuk, a rengeteg általa feltárt, közkinccsé tett információ ellenére mennyi adat veszett el: használja Ignotus Sári oral history emlékezését (Angyalosi Gergely és Tverdota György beszélgetése, 1990, PIM-hangtár, leirata K 836, 838), amelyben már az interjú alanya maga jelzi, hol vannak apjáról való tudásának hiátusai. Vagy két másik szó szerinti közelítés a tanulmányok között, egy-egy Ignotus-vers (*A 137. zsol-tárhoz, Tengerparti alkonyat*, illetve egy Ó-babiloni zsolnárfordítás) rendkívül alapos elemzése. Vagy felfedezés számba megy, amikor a nálunk teljességgel ismeretlen Albert Paris Gütersloh és Ignotus kapcsolatát elemzi részletekbe menően egy tanulmányban. Gütersloh színész, író és festőművész volt, Klimt tanítványa és barátja, Egon Schiele barátja, sőt, a tízes évek elején a „Neukunst Wien” csoportos budapesti kiállításán is szerepelt. Berlinben Max Reinhardt színésze és asszisztense volt. A személy megfektése – s ezzel Ignotus jelentőségének megemlézése – a filológiai remeklések egyike, s egyben a perspektíva felmutatása, milyen lehetőségei vannak a szövegekkel, a felbukkanó nevekké való szoros foglalkozásnak. (Megjegyzem, Lengyel András

kemény szavakat használ mások kevésé alapos teljesítményeire. Amikor azt írja, hogy a monarchia két államalkotó populációjának kulturális egymásra hatása kevésé van még tisztázva, Gerő Andrást jó érzékkel tájékozódó, de „inkább ügyeskedő, semmint megalapozottan érvelő” kutatónak mondja egyik munkájára hivatkozóan. A lényegre törő, az udvariaskodást kerülő kritikai attitűd Lengyel András egyik feltűnő vonása.) Máskor távolabb lép tárgytól, nagyobb látószöveget vesz fel. A közeli és nagyobb látószögű vizsgálati módszer példája Ignotus és A Hét közös másfél évtizedéről közölt tanulmánya. A sajtótörténet feltáratlan szövegüniverzumából emeli ki a kolozsvári Keleti Ujságnál „lapvezéri” pozícióban töltött 1922. évi cikkeit, s ezt követően a Kassai Naplóból az 1922–23-ban publikált írásait. Mindkét esetben fiatal lapról van szó, az impériumváltás nyomán létrejött fórumokról. Ignotus itt is a feladatot kereste, azt, hogyan lehetne a lokalitásból – amennyire sikerül – kitörve, a nemzeti kisebbség státuszába szorult, nagyrészt önellátásra kényszerülő magyar etnikum új kulturális centrumait kialakítani. Utóbbi helyen kitűnt Lengyel András számára az emigránsok felülreprezentáltsága. (Hadd tegyem itt hozzá a Lengyel-elemzésekhez, hogy tavaly jelent meg a sokarcú Csehy Zoltánnak egy remek könyve, *Arctalanság, arcadás, arcrongálás – Önáltatási stratégiák és diszkurzusretorikák kisebbségi kontextusban* [Budapest, reciti]. A könyvet azért idézem ide, mert bár magával a felvidéki (szlovenszkói, csehszlovákiai) kisebbségi magyar irodalmi művekkel, azok poétikai, nyelvi programjaival foglalkozik, s nem az intézményekkel, figyelmeztet, hogy a kisebbségi irodalom folytonosan átpolitizált létmódja olyan esztétikai deficitet hozott létre, ami történeti távlatból nézve a hiány irodalmaként, egy kitöltetlen mátrixként láttatja azt. Gyüre Lajosnak a Kassai Napló korai évtizedéről írott könyve jelzi, hogy milyen küzdelem folyt a lapban a dilettantizmus ellen. S mint Lengyel András közvetetten és általánosan figyelmeztet, messze vagyunk attól, hogy az esztétikai, a sajtótörténeti és a politikai szempontot együtt tudjuk vizsgálni, mert ehhez alapkutatások hiányoznak.)

Ha a továbbiakban is csak ismertető-bővítő kommentárt fűznénk a könyv szerkezetéhez, tartalomjegyzékéhez, az is kitöltene egy kritikát. De lépünk közelebb a könyv tárgyához, Ignotushoz, s a róla kialakított értelmezéshez. Mindeddig sztereotip, de tartalmat alig kapó címkék kötődtek Ignotus nevéhez, az iskolai tanulmányok is mint a Nyugat főszerkesztőjét említik, üresen hagyva a jelentésmezőt, hogy mi is volt a folyóiratnál valójában a szerepe. (Ezért is elemzi Lengyel András Adyhoz fűződő viszonyát, „fegyverbarátságát”, a Nyugat 1924-es Ignotus számát külön. Ezek a magyartanárok figyelmébe ajánlandó fontos tanulmányok.) Lengyel András szerint Ignotus „rejtőzködő alkat volt, aki szerepekbe és ál-szubjektivitásba menekült, én-je lényegét gondosan elrejtette, s szerepe igazi, megfogható lényegét különféle *kulturális funkciók* képviselése és szolgálata adta”. Ekként az Ignotus-kutatás alapkérdéseként ezeknek a „tudatosan és programosan betöltött” funkcióknak feltárását tartja, ez jelölheti ki Ignotus „személyes történeti jelentőségét”. (Ady *vasárlarcosnak* és *neves névtelennek* nevezte Ignotust, erősítve a rejtőzködést.)

A pályát alapvetően kettéosztja Lengyel András, hozzávetőlegesen egyaránt harmincéves periódusokra. Az első időszak lezárásáig, 1918 végéig Ignotus „a magyar szellemi élet központi jelentőségű alakja volt, aki, bár ellenkulturális színezettel, de a centrum meghatározó alakja volt, autoritás, a »fejedelmi Ignotus«”. Centrális helye a sikerre nem vezető svájci diplomáciai küldetéssel azonban váratlanul megszűnt. A küldetés alapvetően az 1918 késő őszen egy hétig külügyminiszterként működő ifjabb Andrássy Gyula politikája támogatásának indult, de az időközben hatalomra jutott „ószirózsások”, nevezetesen Kunfi Zsigmond delegáltja lett. Ignotus visszatekintően és korlátozóan hozzátette ehhez, hogy „radikális csakugyan nem voltam, mert

féltem a forradalomtól, mely óhatatlan előnti az intellektuálisokat »nép« címen csatornanéppel, és ugyanezekkel rájuk zúdítja az ellenforradalmat”. (Ignotus levele Jászi Oszkárhoz, 1941. jún. 29.) Alaposan dokumentálja a könyv, Ignotus milyen élesen elutasította a bolsevizmust, hogy mennyire problematikusnak tartotta Lukács György fellépését a kommün alatt. A pontosság kedvéért, Ignotus ennél határozottabban és gúnyosabban fogalmazott, „groteszságnak” tartotta Lukács szereplését. „...minden személyi hivatlanság közepette leginkább Lukács György népbiztossága volt röhögtető [...] [M]it gondolhatott, önmagában minő eszmeláncokat leshetett volna meg Lukács György, mikor akinek tegnap az volt legfőbb gondja, hogy elismeri-e a világirodalom Balázs Bélát, másnap mint egy ezeréves ország egyik nagyhatalmi parancsolója rendelkezett: a teremtsét: még életekkel is?!” 1923-ban írta ezt Ignotus a Kassai Napló élén, vezércikkben. Röviddel rá meg is kapta a helyi kommunisták választát a Kassai Munkásban. Cseppeket sem hízelgő formulákkal jellemezte őt a területi pártvezér, „limonádégyáros”-nak, „minden lében kanál”-nak, „hozzá nem értő”-nek nevezve Ignotust, kétségbe vonva társadalomtudományi vértettségét. A konfliktus jelzi, a szuverén módon gondolkodó és író Ignotus miként nem találhatta helyét a megváltozott világhelyzetben, az utóá államok saját belső erőviszonyait is sértette jelenléte, mondanivalója. (Kassát megelőzően fél évet töltött Erdélyben, ezalatt irányította a Keleti Ujságot, s mint Lengyel András feltárta, ezalatt az idő alatt legalább (!) 684 levelet írt különböző ügyekben. S nincs Ignotus-levelezéskötetünk! Ha a kiadatlan, szövegtengerbe vesző cikkeinek gyűjteménye mellett valami, ez segíthetne megemlíteni helyét a magyar irodalomtörténetben.)

Színházi munka következett, a Neue Wiener Bühne dramaturgja lett, bécsi lapok (Volks-Zeitung, Das Tage-buch) közreműködője. De írt a demokrata Prager Tagblattba is. A magyar kultúrába való közvetlen visszailleszkedési kísérlete zsákutcába vezetett, a kisebbségi magyar íróként, újságíróként való életvitel is zsákutcának mutatkozott. Szellemi bérmunkás lett, megalázó életviszonyokkal. 1930-ban egyenesen hajléktalannak (!) mondta már magát, miután kölcsönlakásban húzták meg magukat feleségével. (Abban, hogy idáig jutott, volt persze felelőssége: kétszeres válásával az asszonytartások önmagukban is nagy terhet róttak rá. Harmadik felesége pedig súlyos idegbeteg volt, ami azt jelentette, gondoskodni sem tudott férjéről, Ignotus saját ügyei adminisztrálásában is magára maradt.) Úgynevezett fixumért dolgozott a Nyugatnak is, az irodalmi presztízs fenntartásáért. Szakembereken túl kevesen tudják, hogy 1926-ban Ignotus tekintélyével egyengette a Nyugat és József Attila kapcsolatát, amelyet addig mindössze négy versközlés jelentett, s ezek bizony még nem utaltak a formátumra. Egy írása végébe gyengéd szavakkal kísérve – „szeretem, lelkemben dédelgetem, simogatom, dűnnyögöm és mormolgom egy versét” – Ignotus beleszótt a teljes *Tiszta szívvel* is (Nyugat, 1926/18). (A Nyugat-repertórium érthető módon nem jegyzi ezt a kétségtelenül nem önálló tételt, noha fontos.) A feltételes módnak az irodalomtörténetben sincs értelme, de belegondolni izgalmas, mi lett volna, ha ez a József Attila–Nyugat kapcsolat a későbbiekben kiépült volna. A Nyugat azonban már nem volt eminens fóruma Ignotusnak sem, a szabadkőműves Világ örökébe lépő Magyar Hírlapnak is heti rendszerességgel író munkatársa lett egy egész évtizednél is hosszabb ideig, a napilap 1938-as, a sajtókamara megjelenésével egyidejű, de alapvetően tőkehiány miatt való megszűnéséig. Hatványnak írt levelében a liberális lap megszűnését megsemmisítő katasztrófaként látta: „46 év szolgálat után az utcára kerülök”. S itthon valóban nem volt maradása, mert a sajtókamara sem igazolta. S ehhez a dátumhoz viszonyítva már évtizede érte a radikális döntés, sőt, annál értelmezésben több is, nehezen megemészthető elhatárolódás, nevének levétele a Nyugat címlapjáról. Összegyűjthetjük, ki milyen áldozatot vagy megalkuvó döntést

hozott egy-egy ügy, köztük éppen a Nyugat fennmaradásáért vagy saját egzisztenciájáért, de az Ignotust kizáró, leválasztó döntést nem fordíthatjuk vissza.

Hogyan kerülhet ilyen mértékben perifériára egy ilyen formátumos ember? Nagy kérdés, a soktucatnyi apró, Lengyel András feltárta epizód elmagyarázza. A nagy háborúval alapvetően megváltozott világrend számára Ignotus inadekvát szereplővé vált, a korral változni nem is akart. Az emigráció nehézségeiről összességében a magyar irodalomtörténet csak más diszciplínák, főleg történészek feldolgozásaiból tud. Olyan, az irodalomhoz csak az életmű teljes kontextusán keresztül kapcsolódó fogalmak jelennek meg, mint a valutatranszfer, a kvótatörvény, közbenjárás potenciál, a pénzügyi támogatási keretek, egészen a józan zsarolásig menő fenyegetések, mint ami Ignotus jövőjét is blokkolta, az nevezetesen, hogy Ernest Jones a neves angol pszichoanalitikus Freud „teljes” iskolájának Londonba vitelével volt elfoglalva, ellenkező esetben Freud kilátásba helyezte, hogy Párizsba költözik – s ezért Ignotus jövőjét lerázta magáról. (Lengyel András bőven használja az emigráció kutatójának, Frank Tibornak alapvető tanulmányait.) Ignotus intellektusa, munkakedve, mikor végre kijutott Amerikába, még tökéletesen ép volt. (Vezér Erzsébet tette közzé Jászi Oszkárnak 1941-ben, már Amerikából Amerikába írott, önmeghatározását és élettörténetét felmutató levelét, melyből fentebb már idéztünk.) Mikor visszaérkezett Magyarországra, 1949-ben, már nem. Fizikai értelemben is megrogyant, de ennél vészjóslóbb volt, hogy szelleme is megkopott.

Hadd egészítsem ki a hazatérés történetét saját kutatásaim alapján. A Baumgarten Alapítvány – magától értetődő gesztus volt, bár 1949-et írtak már – megszavazott a számára egy tízezer forintos nagydíjat, ezzel várták haza. Nem egészen saját közege várta, hanem a kommunisták eminens funkcionáriusai. Gellért Oszkár részben kétes hitelű s nem elismerő hangsúlyú visszaemlékezése örökítette meg visszaérkezését, utólag, Ignotust a Szabad Nép nevében Keszi Imre, a közoktatásügyi minisztérium képviselőjében Bóka László és Gellért Oszkár várták. Gellért emlékezése szerint „[ö]sszetöprödött, a két kezével mintha malmozni, de pillanatig meg nem szűnő reszketéssel ült. [...] Miről is beszélhettem volna vele? Népi demokráciánk példátlan nagylelkűségéről, hogy bár gyalázatos cikket írt Leninről, befogadta? Hogy nem ellenezte, adjunk neki tizenkétezer [sic! – Sz. Á.] forintos Baumgarten-díjat? Hogy a kormány állandó havi zsebpénzzel is ellátta. Hogy a Szanatóriumegyesület nagy, külön szobát bocsátott a rendelkezésére [a Pajor Szanatóriumban – Sz. Á.], kívánsága szerint napi ötszöri étkezéssel, ingyen? [...] nem volt olyan kívánsága, melyet ne teljesítettek volna.” Ellenszenvesen szemrehányó mondatok, Ignotus jelentőségének rejtett kétségbevonása, a kiradírozás egyik első gesztusa. Ignotus maga egy nyílt levélben köszönte meg a díjat, a levelet Schöpflin Aladárnak címezve (Világ, 1949. január 20.). A levél számvetés, erős személyes vonatkozással. „Irodalmi, művészi, intellektuális munkánk egy életen át együtt haladt és díjaztatásom most erőltetés nélkül megadja, sőt meg is kívánja, hogy egy kicsit leszámoljunk [sic! – Sz. Á.] e találkozásról” – írja Ignotus. A 'leszámolás' politikai értelemben is figyelemre méltó szóhasználat 1949-ben, de inkább sajtóhibát feltételezünk, és ezért 'beszámolás'-ként értelmezzük. Két egészen eltérő életindulás futott össze a Nyugatban a XX. század első évtizedében: „Te az irodalomnak társadalmilag jobboldalán indulva, jóhiszemű becsületes konzervativizmus közepette”, „én a tőkés-világ legközepéből indulva és önkéntelenül követve származásom környezetének kalmár-szabadelvűségét”. Schöpflin dicséretére kiemeli, hogy az ő, a Vasárnapi Ujságtól induló útja több erőfeszítést kívánt, „melléálltal és kiküzdted, hogy melléállhass művészetben és irodalomban minden szabadsági és újítási törekvésnek”. Ignotus elősorolta amerikai „sikereit”, nem tudván vagy nem akarván tudomásul venni, hogy díjai lényegében álcázott egzisztenciális támogatások voltak. Az

persze tény, hogy díjat „ugyanazon díszüléssel nyújtották át nekem is, amelyen az akkor nemrég kommunistává lett nagy amerikai regényíró, Theodor Dreiser, s az ugyanakkor nemrég politikai agitátornak beállott nagy szerecsen szónok, színész, énekes: Paul Robeson kapták meg a maguk nagy kitüntetését”. A felterjesztés és laudáció szerzője Henry S. Canby volt. Canbyt, a Yale professzorát „Amerikának egyik első és legtekintélyesebb irodalmi emberének” és „egyik legjobb barátjának” nevezi, és hozzáteszi „ki az ő mérhetetlen tekintélyével és súlyával ilyen – hogy úgy mondjam – bolszevista felfogást uralkodtat az odavaló szellemi életben”. S ezzel át is lépett Ignotus a politika terepére. „Fölvetődik azonban a kérdés, hogy mint ahogy Te minden nehézség nélkül megtalálsz, s Ti minden nehézség nélkül megtaláljátok az intellektuális megbékélést az emberfeletti méretű változásokkor – megtalálom-e én is, szívem szerint és alakoskodás nélkül?” Ebben a mondatban – miután az amerikai „bolszevisták” és agitátorok egyetértéssel említették – a megszólított Schöpflint és a Baumgarten Alapítványért küszködőket végül is megszólja, meggyanúsítja.

Nem szól a tanulmánygyűjtemény az Ignotust ért itthoni ideológiai támadásokról. Egy majdani monográfusnak feltétlenül külön fejezetet kell ennek szentelnie. E tárgyban a legismertebb Németh László korai szellemi önéletrajzában, a Kalangyában 1932-ben megjelent *Ember és szerep*nek Ignotus érdemeit elvitató passzusa. Ezt írja Németh László: „Ignotus érdemei nyilvánvalóak, de a helyén másnak kellett volna állni, s neki más helyen kellett volna állnia. Megértette hőseit, de más korban élt, mint ők, nem volt-e könnyelműség rábízni húsz éven át a magyar tehetségekbe szóló [sic! – Sz. Á.] sors magyarázatát? A latin irodalomnak vannak nem latin írói; amíg a latin géniuszé a vezetés, az ilyen spektrummegnyúlás gazdagodás. Egy helyére szorított és képességei, problémái irányában bontakozó magyar zsidó irodalom szerencse, egy ránk burjánzó, bennünket is elhamisító zsidó magyar irodalom csapás.” Az idézet értelmezése és Németh Lászlónak az ún. zsidókérdésről való többször, több formában megjelenő vélekedése, illetve ennek kritikája nem feladatunk. De a bekezdés meglehetősen vihart váltott ki, meghatározta az irodalmi frontokat, a polémia mérgezett. Ha valamit kifogásolhatunk a tanulmánygyűjteményt illetően, akkor az paradox módon éppen a tárgyszemélyre, Ignotusra való „túlzott” összpontosítás. Tele van a kötet elsőrangú, részletgazdag filológiai kincssel, de mégsem tudja egészében visszaállítani hőjét a korba, mert lemetszi róla kapcsolódásait, vitáit. Nem bánjuk a kiadó szerkesztési hibáját, hogy nem irtotta ki a tanulmányorsóból adódó sokszori ismétlést. Lengyel András lassan, alaposan magyarázó, értelmező reflexiókkal ír. S ennek értéke a mai, egyetemi kimásolt dolgozatok, a wikipédiás „schmittelés” korszakában aligha túlbecsülhető. Pedagógiai éthosz is van ebben az érveléstechnikában. Ez az írásmód gondolkodni tanít. Egy sornyi halandza nincs benne. S egészében a könyv felszólítás: tessék összeállítani egy Ignotus-bibliográfiát, tessék válogatni írásaiból, tessék összegyűjteni és kiadni levelezését. Ignotus formátumát ez tudná megjeleníteni, visszaépíteni. Nem tudom csak a kort elmarasztalni, amiért Ignotus szerepvesztett ember lett. Tehetsége hatalmas volt, ám benne rekedt az újságírásban, s ezzel hozzákötötte magát a múlt naphoz. Újságírók tucatjai veszttek el az utókor számára: Vészi József, Biró Lajos, csak hogy a személyükben Ignotushoz is közel álló néhány kiemelkedő sajtómunkást említsünk. Lengyel András könyve – izgalmas tárgyán és aligha túlbecsülhető érdemein túl – nagy felkiáltójel, vajon jól fókuszál-e irodalomtudományunk, tudományszervezésünk a legfontosabb kérdésekre.